Personnamn på västgötska runmonument 7.

Namnet takh på stenen vid Töfta (Vg 113)

Den 2,5 meter höga Töftastenen vid Lärkegapet i Bjärby socken, Grästorps kommun, har en enkel runslinga med en inskrift som börjar nere till höger. Längs upp pryds monumentet av en torshammare vilket inte är så märkligt eftersom det finns andra spår av att man dyrkade guden Tor i Västergötland. Inte minst har vi Velandastenen (Vg 150) bara ett par mil åt sydväst med sitt **þur : uiki** som tolkas som *Þorr vigi* 'Må Tor helga (runorna eller minnesmärket)'. Sju mil nordöst om Töfta hittades en några centimeter stor torshammare i en mosse vid Lugnås i Björsäters socken utanför Mariestad (Gräslund s. 231).

Enligt Elisabeth Svärdström i Västergötlands runinskrifter (s. 186) lyder inskriften på Töftastenen följande:

takh : risþi : stn : þaisi : ʀfti : burn : frita : harþa : kuþih : þikn :

Dag[*ʀ*] *resti sten þannsi æftiʀ Biorn frænda, harða goðan þegn.*

"Dag reste denna sten efter Björn, (sin) frände, en mycket god tägn."

Vad en *þegn* är har diskuterats mycket men det är svårt att ge en meningsfull översättning. Att det handlat om en framstående man är dock klart (se senast Sukhino-Khomenko). I övrigt är inskriftens innehåll fullt klart: en man reser stenen efter en annan som ges ett berömmande epitet. Endast det första namnet har orsakat visst tolkningsbesvär. Svärdström (s. 186) skriver: "**takh** torde återge mansnamnet *Dagʀ* (se Vg 101). Att nom[inativ]ändelsen saknas, kan sammanhänga med att följande ord börjar med *r*."

Vg 101 som hon hänvisar till är runstenen på gården Bragnum, Flo socken i samma kommun, bara en dryg mil västerut. Den har (kanske) ristats av en Åsbjörn. Svärdström skriver (s. 171): "Båda namnen [alltså *Dag* och *Åsbjörn*] är vanliga i runinskrifter." Men där nämns inte att *Dag* också skulle förekomma på Vg 113. Kanske handlar det till och med om samme man?

Det är inga problem med namnet *Dagʀ* i sig, som Svärdström framhåller finns det belagt på en relativt närbelägen runsten och det är dessutom vanligt i medeltida Sverige (SMP 1 sp. 559–562). Som hon också påpekar är inte heller bristen på ett förväntat **-ʀ** eller **-r** sist i runföljden ett bekymmer eftersom det följande ordet börjar på **r-** som i flera andra fall, bland annat på runstenarna från Sörgården, Vallby (Vg 7) **krim · risti** *Grimʀ resti* och Eggvena kyrka (Vg 151) **uifast : risþi** *Vifastr resti*.

I stället är problemet den avslutande ᚼ-runan i **takh** som knappast kan vara felristning för ᚴ (**ʀ**) eller ᚱ (**r**). Att **kh** kombineras för att representera *g* eller *k* är generellt ovanligt på svenska runstenar, bara åtta fall totalt om vi räknar bort Vg 113, och inget av dem förekommer i Västergötland eller någon gång sist i ett ord. I Uppland och Västmanland står **kh** för *g* först i ord i tre fall, annars är det fråga om *k* inne i fem ord.

Men det finns en lösning på detta problem. I två fall, **khn** för *kann* på den öländska Gårdbystenen (Öl 28) och **khiʀbiarn** *Gæiʀbiǫrn* på den småländska Fröderydsstenen (Sm 69), är **h** sannolikt fel för **a** där man först ristat **n** men kompletterat med rätt bistav (och sedan kanske inte målat i den felaktiga). Det är mycket vanligt med ᚼ för ᚾ eller ᛋ i vikingatida runstensinskrifter och samma fenomen dyker faktiskt upp på Töftastenen själv där det sista ordet skrivs kudih **kuþih** för ᚴᚢᚦᛁᚼ **kuþan**. Här verkar ᚼ-bistaven hamnat på sista runan i stället för på näst sista där den hör hemma. Mycket talar således för att den sista runan i **takh** ska förstås som ett korrigerat runtecken.

Frågan blir då om ᚼ är ett rättat ᛋ eller ᚾ, det förra skulle ge ett avsett **takn** och det senare **taka**. Runföljden **takn** skulle kunna ses som en mindre nöjaktig skrivning för namnet *Diakn* 'djäken' men detta är ett lån från latin, rätt sent som namn och mer av en titel eller dylikt (jämför Lind sp. 59). Dessutom hade man då snarast förväntat sig ett **tiakh**.

Om vi prövar med **taka** blir ett hypotetiskt *Dængia* möjligt, att jämföra med *Dengir* "Av v[erbet] *dengja* 'dänga, slå, hamra'" (Lind sp. 58.). Det skulle passa väl med namn som *Hnoða* 'nita, slå, hamra' på Högsstenen (Vg 183) vilken jag nämnt tidigare i min serie artiklar (Williams 2024). Det borde dock ha skrivits **takih** eller **tankih**.

Då får vi pröva **takh** = **taka** men något namn *Taka* eller dylikt är veterligen inte belagt i fornnordiskan. Däremot framstår ett *Takka*, fornsvenskans *takka* 'tacka, honfår', som en intressant möjlighet, även om just detta ord inte är belagt som namn. Det finns dock ett antal namnbildningar som utgår från får. I fornvästnordiska (se Lind samt Jónsson, registret) har vi namnen *Baggi* 'bagge', *Hrútr* 'gumse' och *Veðr* 'vädur', vilka också är belagda på svenska runstenar (Peterson), samt *Lamb* samt *Lambi* och *Lǫmbungr* som alla har med 'lamm, får' att göra, likaså *Sauða-* 'får' och *-gymbill* 'bagglamm'. Nu har inga av dessa mansnamn feminint genus som ordet *tacka* men även sådana bildningar finns, visserligen inga utgående från honfår men dock *Gylta*, *Purka* och *Sýr* 'so, sugga'; *-fylja*, *Jalda* och *Merr* 'märr, sto', *Kussa*, *Kýr*, *Skirja* 'ko', *-tík* 'tik, honhund' samt framför allt *Geit* 'get', ett feminint ord för ett annat slag av småboskap, också använt som mansnamn (Jónsson). På en uppländsk runsten har vi mansnamnet *Gæitiʀ*, en avledning till *get* (Peterson) och fler finns nog.

Om tolkningen är den rätta är det ingen *Dagʀ* utan en *Takka* som har rest Töftastenen.

Litteratur

Gräslund, Anne-Sofie, 1983–84: Tor eller Vite Krist? Några reflektioner med anledning av Lungnås-hammaren. I: Västergötlands fornminnesförenings tidskrift, s. 229–35.
Jónsson, Finnur, 1907: Tilnavne i den islandske Oldlitteratur. I: Aaboger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 2. Række 22, s. 161–381.
Lind, E. H., 1905–15: Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden. Uppsala–Leipzig.
Peterson, Lena: 2007: Nordiskt runnamnslexikon. 5 rev. uppl. Uppsala.
SMP = Sveriges medeltida personnamn. Utg. av Institutet för språk och folkminnen. 1–. 1967 ff. Uppsala.
Sukhino-Khomenko, Denis, 2024: *Thegns* around the North Sea: Elite, Nobility, Aristocracy ofthe Late Viking Age. University of Gothenburg, Department of Historical Studies.
Västergötlands runinskrifter. Utg. av Hugo Jungner och Elisabeth Svärdström. 1940–1970. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 5.) S. 185–186.
Williams, Henrik, 2024: Personnamn på västgötska runmonument 4. Två otolkade runföljder på Högstenen (Vg 183). I: Föreningen för Västgötalitteratur. Meddelande 4, s. 13–14.

Henrik Williams

Föreningen för Västgötalitteratur

Meddelande År 2025 NR 3 2025-08-25